

LUTTER-ULL,

glimtar ur en livshistoria.

Lutter Ull med fiolen.

— ”Nu går Lutter-Ulls tackor på sjön.” — ”O bögles! säjd Lutter-Ull.” — ”I sätt a matvalsn släkså Lutter-Ull.” — — —

— Vem man än frågar av de gamla har de någon historia eller ordlek efter Lutter-Ull. Men vem var han egentligen, och var kom han ifrån? Ju mer man hör om honom, ju gåtfullare blir han, gåtfull — men lockande! När man frågar någon av dem, som kände honom, får de ett undrande uttryck. — ”Månne han inte hade något släktarv från annat håll än här? Han var inte lik oss!” Själv trodde han, att han var släkt med ”trull-fok”, trollsläkt. Han levde i stort armod, men han fick livet att glimma av infall, ibland lustiga, ibland drastiska. Något av en diktare var han, men han släppte ingen sig in på livet. ERIK TRAPP har samlat några historier om Lutter-Ull och ”språk” efter honom. Låt oss med hjälp

av dem försöka få en bild av mannen, som alla kände, men ändå ingen.

I kyrkboken står han som Bus Olof Mårtensson, arbetare, skomakare, f. 1840, d. 1913. Varför han kallades Lutter-Ull har vi inte kunnat utröna. Hans far tjänade dräng hos en ofärdig änka i Bengtsarvet med en dotter ”i passande ålder”. De gifte sig, inte så purunga, och fick en son, som döptes Olof men som dog efter några månader. Snart föddes ännu en son, och han fick överta namnet. Han var enda barnet, föräldrarna var gamla, och snart var han ensam, utan nära släktingar. Något jordbruk hade han inte, men han blev en duktig skomakare. Överhuvudtaget var han en duktig arbetare, när tillfälle gavs eller när magen knorrade och han hade lust. Bengts Anna berättar, att när han skulle hjälpa dem skära säden, var han uppe redan klockan fem på morgonen och väsnades i lidret och ville börja. Ändå var väl inte lönen stort mer än maten och kanske en sup och möjligen något litet in natura.

Ofta gick Lutter-Ull i gårdarna och gjorde skor. Han var rask och mycket anlitad. Han kunde stanna i huset någon hel vecka i sträck och göra skor åt allt husets folk, om far i huset själv inte kunde eller hade tid. Han kunde göra två par skor och läster till dem på en dag. Och det vart starka och bra skor och inget fuskverk. Lejon-Lina berättar: ”Far skulle till skogen och måste ha nya skor till dess. Man väntade och väntade. Dagen före kom Lutter-Ull. Han slängde ner säcken med skomakargrejor på golvet och lade sej med huvudet mot säcken och somnade. Ingen torde väcka honom, då kunde han ha givit sig i väg ”utå vidare.” Vid middag vaknade han och började skära till och sy, och skorna var färdiga till kvällen, så far kunde ha sina nya skor till skogen som han blivit lovad.” — Blev han trött vid skomakarbänken, hände det, att han öppnade källarluckan i stuggolvet, kröp ner i källaren och lade sig att sova en stund i potatislåren. Men var han ivrig, kunde han säga som till Språk-Anders, när han mötte honom på Långbanken: ”Nu få dun’t säj nå a mi, fö i e int lidun svårå di”. Språk-Anders, ja, så kallades en gubbe i Gruddbo, därför att han hade så långt efter språket eller svaret. Det berättas, att han skulle ro med någon över Siljan till Björka. När de möttes vid båten, sade den andre: ”Ä blås kallt i dag!” När man kom över sjön till land, ha-

de Språk-Anders äntligen svaret färdigt: ”Ja, då ä blås so så!” Så någon risk för ett längre samtal på Långbanken var det nog inte.

Lönen var som sagt inte stor, men mat skulle han ha, och den var nog den värdefullaste lönen. Skulle han äta välling och man bjöd honom en sked, sade han: ”Vänd sa i min stjed? I sätt a matvalsn i!” och så satte han skålen till munnen och drack ur vällingen. — Ofta bjöds han på en sup, och ibland blev de många. I början på 1900-talet fanns det en och annan cykel, och en man som mötte honom, när han gick till Sollerön, frågade honom, om han inte skulle köpa sig en cykel. ”Ä djär desamma, um i köper jän cykel äld jän liter, ä bjäråv uti däjträ (diket) i alla fall.”

Någonstans skulle han bo. Han köpte en gammal lada och byggde själv sin stuga på en bit allmänning i Gesunda, där annars fåren gick och betade. Den låg på en höjd och var som han själv, nära och ändå utanför. Där levde han med sin ständiga följeslagare, fiolen, hans liv och hans viv. Den som nu bor där har berättat om första och enda gången hon såg Lutter Ull. Hon var då liten tös och skulle följa sin mor dit med ett par skor. — ”Han hade gårdsgård kring stugan, det måste man ha, för fåren på vägar och utmarker gnagde av vart strå de kunde komma åt. Men i Lutter Ulls gårdsgård var det ingen grind, bara ett led. När vi tagit oss igenom det och kom fram till stugan, tittade vi in genom fönstret, och där stod han mitt på golvet med fiolen under hakan och spelade. Han gnolade till och markerade takten med foten som han brukade.” — Fiolen fick följa honom överallt på hans vandringar, och ofta slängde han skomakarredskapen och spelade upp en låt. Han spelade hellre än väl, påstods det, men han tyckte om att se barnen och ungdomen dansa till låten. Många gånger fördrev de också kvällarna tillsammans med honom och fiolen i hans stuga. Utanför gick fåren och betade. Även den fattige hade något får, men inte Lutter Ull. Utom dem på sjön, förstås. Jag minns hur han kom in i stugan en vårdag, när nordosten satte åt, och sade: ”I dag har jag släppt ut alla mina tackor!” Och mycket riktigt, över sjön rörde sig vitulliga fårskapelser i stora hopar mot Gesunda-landet.

Han levde i sin fantasivärld. En gårdfarihandlare frågade efter hans hustru. — ”O e upi Gesundbjer å flucker ber.” — ”Du kan

väl köpa något åt henne ändå?” — ”Nej, o e då så nogadn, så o få tjöp sjov!”

— Han hade minsann alla sina hyllor fulla. — ”Med vad då?”
— ”Med fattigdom!”

— ”Hur gammal är du?” — ”Vet inte! Skickade in årtalet till förgyllning, och jag vet inte vilka krokar dom har gjort på det.”

— En gång var han på stugmöte. Det var trångt — det kunde vara så trångt i en stuga, att fotogenlampan slocknade av syrebrist. Men han trängde sig fram. ”I sa full fram a jetun i o!” (jetun = fårkrubban).

Men oftare gick vägen till brännvinet. Men när han sparkade till brännvinskannan, då utbrast han: ”O bögles!” Det betyder både: ”Hon får bucklor” och ”Hon blänger på mej!”

Hans fabuleringsförmåga uppskattades säkert av de unga, som kom till hans stuga för att dansa till hans fiol. — ”En gång när jag var i Falun, blev jag lite full, så polisen hade in mej i finkan. Och när jag kom ut, sprang jag ända till Leksand, innan jag kunde stanna mot en laduvägg.” — I första början av 1900-talet: ”Jag har läst i Sibyllan, att det ska bli två världskrig, och trådar ska gå som spindelnät i luften. Och på 2000-talet ska det bli jordbävning, så att alla nymodiga redskap och fordon försvinner, och så får man börja leta igen sånt man hade förr i världen.”

— ”Men en dag, när jag gick till Soll, såg jag att det stod folk i fönstren och kikade på mej. Då drog jag ner byxorna och visade dom ändan, men då blev det tomt!” — Var det en önskedröm, att kunna göra en konst i allt vad folk tyckte och tänkte? Eller var det vallkullans sätt att i yttersta nöd skrämja bort björnen, här: de väletablerades nyfikenhet och dömande?

Sista kapitlet i Lutter Ulls historia utspelades i hans födelseby Bengtsarvet. Han var gammal, sjuk och trött, och kunde inte klara sig själv i sin stuga i Gesunda. Till kommunalordf. Bus Mats sa han: ”Antingen ska du köpa mej en bössa, så jag kan skjuta mej, eller också ska jag ha nåt att leva av.” Han fick flytta till en stuga i Bengtsarvet, ett anskrämligt tvåvåningshus, som aldrig blev färdigt, mitt emot den gamla Bus-gården med sitt förnämliga port-

lider. Huset flyttades sedan till Gesunda och blev en anständig bostad för bofasta människor men var under sin tid på Sollerön en tillflykt för vinddrivna varelser som bl. a. den strävsamma kopparslagare Brun med sin stora familj. Där höll han till med sin förtäring i den öppna spisen, omgiven av de hungriga och snoriga barnen, som ofta frös och sällan fick äta sig mätta. Där tillbringade också Lutter Ull sin sista tid. Byns gummor gick dit med en skål gröt då och då, så att han inte skulle svälta ihjäl — det var socialvården på den tiden! Men även där kom ibland en skara barn och unga för att dansa till hans låtar.

— Sammils Per gick dit en kväll för att se till honom, och man satt framför brasan och pratade. Per tog ner hans fiol och skulle spela en låt, men Lutter Ull sa: ”Nej, du har inte rätt ton, ge mej!” och tog från honom fiolen. Men vid första stråkdiraget sprang en sträng, och Lutter Ull föll död ner på golvet — ända in i döden med sin kära fiol i hand.

När gummorna kom dit för att ”rösta” (klä) honom för den sista färden, befanns det, att han hade 6—7 skjortlinningar kring handlederna. När skjortan var utsliten, hade han rivit av sig den gamla och satt på en ny. Knäppningen var ju svår att få opp för valna fingrar, och alltid värmdde linningsmuddarna något!

Han begravdes på kommunens bekostnad, ensam och utfattig som han var. Men än går hans tackor i vall på Siljan i nordanväder, och än lever ”språken” efter Lutter Ull och minnet av hans lustiga infall och en fantasi, som förgyllde de hårdaste villkor.